

УДК 378.147:80

DOI 10.35433/philology.1(89).2019.43-47

Г. М. Доброльожа,

кандидат філологічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

galina.dobrol@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3684-5972

ВИБІР ВИКЛАДАЧЕМ НАУКОВОГО ВЕКТОРА НАВЧАЛЬНОЇ МОВНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ОДНА З ПРОБЛЕМ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті окреслено сучасне законодавче освітнє поле стосовно середньої та вищої освіти в Україні; з'ясовано переваги нових законів та концепцій для вчителя та викладача. У статті обґрунтовано думку про те, що головне для педагога – навчити учня / студента вчитися, набувати компетенцій, які знадобляться надалі у професійному житті. Також автор розглядає проблему неоднозначного тлумачення наукового матеріалу в підручниках для ЗВО, звертає увагу на проблеми викладання навчального матеріалу в сучасних умовах і намагається знайти шляхи вирішення цього питання відповідно до потреб сьогоденного ринку освітніх послуг.

Ключові слова: освіта, компетенції, навички, знання, зміст навчання.

За останні п'ять років законодавчий освітній простір України поповнився базовими Законами України щодо освіти: ЗУ "Про вищу освіту" (2014), Концепція "Нова українська школа" (2016), ЗУ "Про освіту" (2018). І от нещодавно Кабінет Міністрів України скерував до Верховної Ради законопроект "Про повну загальну середню освіту" (2019), який доповнить попередні освітні закони й допоможе створити цілісне та якісне освітнє середовище, яке навчить і виховає українських школярів та студентів, сформує ключові компетенції учнів, підготує їх до активного дорослого життя в сучасних умовах.

Мета. Однією з найбільш вагомих статей ЗУ "Про вищу освіту" та ЗУ "Про освіту" є визначення поняття *академічна свобода* викладача і вчителя (ст. 1). На думку законодавця, "академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та / або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів" [1: 1].

Без сумніву, численні законодавчі новели дадуть змогу українському викладачу і вчителю більш якісно викладати навчальний матеріал, частіше використовувати технічні засоби, залучати новітні світові навчальні традиції. Учитель отримує можливість вибирати навчальний підручник, розподіляти час для вивчення певних тем, самостійно варіювати способи донесення навчального матеріалу до учнів тощо, однак унаслідок таких нововведень з'являється чимало питань (і це цілком нормально, адже набагато гірше, якщо викладача все влаштує, усе задовольняє), відповідь на які повинні дати фахівці Міністерства освіти і науки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На нашу думку, основна проблема – які знання повинен донести вчитель до школярів. Сьогодні сучасний учитель уже розуміє, що головне – це не наповнити свого учня правилами, теоремами та біографіями, а навчити вчитися, тобто самостійно знаходити матеріал, усвідомлювати його, творчо переробляти (не плутати з плагіатом!) й адаптувати, а також продукувати у вигляді проєктів, презентацій та інших видів навчальної діяльності. На думку експерта з освітніх програм Українського інституту майбутнього С. Бабака, "педагоги мають бути більше, ніж учителями. Підказувати, що і де шукати, на що звертати увагу, допомагати робити дослідження" [2: 11].

Перед вдумливим, сучасним учителем досить часто постає питання: яку саме інформацію подати учням, адже навчальний матеріал, отриманий у педагогічному закладі вищої освіти (далі – ЗВО), і надрукований у підручнику досить часто відрізняється. Наприклад, у підручнику з української мови (7 клас) [3: 34] автори вказують, що "неозначена форма має суфікси *-ти, -ть, -тися, -тись*", хоча в класичній філології суфіксами є лише *-ти, -ть*, а от *-ся, -сь* – формотворчі або словотворчі частки-постфікси. Також багаторічною системною помилкою-констатацією є визначення I дієвідміни дієслів за флексією *-ють*, а II – *-ять* [3: 48], однак так "проковтується" або суфікс *-й-* (*гра-й-уть*), або м'якість попереднього приголосного (*сид'-ать*). Характерно, що такі постулати фіксують практично всі шкільні підручники, а також довідники, призначені для учнів (*гра-є, робл-ю*) [4: 155], хоча учні в попередніх класах уже вивчали фонетику й мають знання щодо визначення звуків.

Таких невідповідностей у визначеннях і розумінні наукового матеріалу є досить багато, тому перед учителем постає проблема – подати навчальний матеріал, як того вимагає шкільна навчальна програма та підручник, чи продемонструвати перед учнями отримані в стінах ЗВО академічні знання та / або новітню інформацію під час самоосвіти. Як правило, учителі дотримуються позиції обраного підручника й

намагаються узгодити навчальний матеріал із поглядами авторів державної підсумкової атестації, тестів зовнішнього незалежного оцінювання.

Виклад основного матеріалу. З подібними проблемами мають справу також викладачі ЗВО, проте тут, порівняно зі школою, є свої особливості: вчителі користуються навчальними програмами, затвердженими Міністерством освіти України; натомість викладачі університетів мають локальні, створені в межах профільної кафедри навчальні програми з конкретних навчальних дисциплін – таким чином сюжет, кількість годин та інші параметри можуть дуже сильно варіюватися; особливо цей чинник спрацьовує під час створення навчальних програм для актуальних сьогодні, часто новомодних дисциплін, наприклад "Прикладна (комп'ютерна, юридична, етно-, психо-, соціо- тощо) лінгвістика", "Дизайн" і под. Порівнюючи навчальні програми в різних ЗВО, бачимо, що навчальну дисципліну десь вишивають, десь танцюють, а ще десь співають. До того ж навчальні програми, створені силами викладачів ЗВО, не можуть щороку змінюватися й не враховують постійного зменшення кількості годин, перенесення навчального курсу в інший семестр тощо.

Отже, перед викладачами ЗВО поряд із проблемами постійного підвищення професійної кваліфікації, застосування новітніх методів презентації навчального матеріалу, друку статей у фахових престижних журналах, рекламної, профорієнтаційної та виховної роботи, постає питання: **що** викладати? Кожен сумлінний викладач запитусе в себе: а що він устигне за ту мізерну кількість часу, яка відведена на його навчальну дисципліну?, які знання та компетенції отримають його студенти?, як ці навички вони зможуть використати у професійному житті? А ще викладачу потрібно налагодити зворотній зв'язок зі студентською аудиторією, показати свою педагогічну майстерність, використати ТЗН, озвучити мету заняття і методи її досягнення, розкрити історію питання, ознайомити з досягненнями основоположників, розповісти про різні погляди на висвітлення певного питання, залучивши до цього сучасні вітчизняні та закордонні наукові напрацювання.

Як приклад можна проілюструвати виклад матеріалу з навчальної дисципліни "Сучасна українська літературна мова. Морфологія", тема "Прислівник". Навчальний матеріал подано за "Навчальною програмою з сучасної української літературної мови". Отже, ПРИСЛІВНИК. *Значення прислівника як частини мови, його морфологічні ознаки, синтаксична роль. Розряди прислівників за значенням. Групи означальних та обставинних прислівників. Творення ступенів порівняння якісно-означальних прислівників. Омонімія форм вищого й найвищого ступенів порівняння прислівника і прикметника. Розряди прислівників за походженням. Наголос у прислівниках. КАТЕГОРІЯ СТАНУ (предикатив). Коротка історія питання. Семантико-морфологічні та синтаксичні ознаки слів категорії стану. Розряди слів категорії стану за значенням* [5: 16]. Сьогодні, відповідно до нових досягнень закордонного та вітчизняного мовознавства, додалася ще одна тема: МОДАЛЬНИК. *Історія дослідження модальника. Поняття про модальність. Загальна характеристика модальних слів. Семантичні розряди модальних слів. Формування модальника* [6: 97].

Кількість годин, виділених на вивчення теми, у 2008 / 2009 н.р. – 6 + 4 (лекційних і практичних), а вже у 2018 / 2019 н.р. – 4 загалом (відповідно до навчально-методичного комплексу з курсу "Сучасна українська літературна мова. Морфологія").

A priori зрозуміло, що вмістити навчальний матеріал, розглянути проблемні питання, вислухати підготовлені повідомлення (реферати, проекти), опитати студентів у визначену кількість годин неможливо. Викладачі по-різному вирішують ці питання: обмежуються тезами стосовно певної теми; докладно розглядають найважчий блок питань, а решту залишають на самостійне опрацювання; дають список навчально-методичної літератури з градацією доступності-важливості-науковості та власними коментарями щодо опрацювання; пропонують студентам авторські друквані курси лекцій (власні або колег).

Одним із найбільш складних аспектів навчання є вибір викладачем напрямків і досягнень конкретної наукової школи, поглядів і наукових здобутків якої він планує дотримуватися під час навчання студентів. Сьогодні це правило виконати досить важко, оскільки МОН України, ЗВО, ННІ (факультет) і кафедра не регламентують та не обмежують викладача у виборі; перед українським викладачем відкрилися обрії світового мовознавства, і можна використати результати найновіших наукових досліджень.

Досить часто навчальні підручники та посібники доповнюють один одного, допомагають студентам більш цілісно, всебічно опрацювати навчальний матеріал, але інколи думки мовознавців різняться діаметрально й категорично – і тоді студентам набагато важче (а то й неможливо) зрозуміти певну тему; особливо поглиблює проблему нерозуміння (і як результат – небажання вчитися) інший підхід до окремих мовних аспектів у шкільній програмі. Таку диференціацію в наукових поглядах можна проілюструвати на прикладі теми "Прислівник", розглянувши декілька основних положень навчальних посібників, підручників, монографій, які рекомендовані МОН України як підручники для студентів філологічних спеціальностей.

1. *Прислівник, станівник, модальник – це різні самостійні частини мови:*

Далі-І.Б.	Сучасна українська літературна мова / За заг. ред. І. Білодіда: в 5 тт. – Т. 2. – К., 1969.	уважає модальні слова і слова категорії стану (предикати) розрядами прислівника
А.Г.	Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. Грищенка. – К., 1997.	розглядає лише предикативні і модальні прислівники
О.П.	Сучасна українська мова: Підручник / За ред. О. Пономаріва. – К., 2001.	визначає слова категорії стану як окрему групу прислівників.
В.Г.	Горпинич В. Морфологія української мови: Підручник. – К., 2004.	як три різні самостійні частини мови
І.Ю.	Ющук І. Українська мова: Підручник. – К., 2005.	визначає предикативні та модальні як розряд прислівників
І.В.	Грамматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Вихованець та ін. – К., 2017.(Реком. вченою радою Інституту української мови НАНУ)	розглядає модальні прислівники як найпериферійніший розряд
С.Є.	Українська мова: підруч. для 7 кл. / С. Єрмоленко та ін. – К., 2016.	–

2. *Прислівник – це ...*

І.Б.	лексико-граматичний клас незмінних (невідмінюваних і недієвідмінюваних) повнозначних слів, співвідносним за походженням з іменниками та дієсловами
А.Г.	повнозначна частина мови, яка об'єднує в своєму складі клас слів з загальним категоріальним значенням непроцесуальної ознаки дії або стану, іншої непроцесуальної ознаки або предмета
О.П.	самостійна частина мови, що виражає якісну або кількісну ознаку дії чи стану, ступінь або міру вияву іншої ознаки і доповнює значення дієслова, виражаючи різні обставини, за яких відбувається дія
В.Г.	лексико-граматичний клас невідмінюваних слів з категоріальним значенням непроцесуальної ознаки дії, ознаки непроцесуальних ознак (якості), зрідка ознаки предмета
І.Ю.	Прислівник характеризує дію, стан або ознаку, названі дієсловом, прикметником, іншим прислівником або, рідко, іменником
І.В.	самостійна, але абсолютно периферійна і похідна частина мови, що ґрунтується на чотирьох повнозначних частинах мови – прикметникові, дієслові, числівникові та іменникові; виражає ознаку іншої ознаки
С.Є.	самостійна незмінна частина мови, яка означає ознаку дії або стану, ступінь або міру вияву іншої ознаки

3. *Класифікація прислівників за лексичним значенням:*

І.Б.	означальні: <i>якісно-означальні, означальні (або способу дії) міри вияву ознаки; обставинні: часу, місця, причини, мети; предикативні прислівники; модальні прислівники; атрибутивно-предикативні; предикативно-модальні; атрибутивно-модальні</i>
А.Г.	означальні: <i>якісно-означальні; міри або ступеня; способу дії; порівняльно-уподібнювальні; обставинні: місця, часу; причини; мети</i>
О.П.	означальні: <i>якісні, кількісні, способу дії; обставинні: просторові, часові, причини, мети</i>
В.Г.	означальні (атрибутивні): <i>якість дії, ознаки предмета (! – Г.Д.); ступінь якості та інтенсивності дії або вияву ознаки (кількісне значення); порівняння; обставинні: способу дії; часу; місця; причини; мети</i>
І.Ю.	обставинні: <i>якісно-кількісні (способу дії, міри і ступеня) і власне обставинні (місця, часу, причини, мети, умови); предикативні прислівники; модальні прислівники</i>
І.В.	означальні: <i>якісно-означальні; міри і ступеня; просторові; часові; якісно-відносні; обставинні: місця і напрямку; часу; причини; мети; умови; допустовості; прислівники способу дії; модальні прислівники.</i>
С.Є.	означальні: <i>якісно-означальні, кількісно-означальні, способу дії; обставинні: часу, місця, причини, мети</i>

4. *До аналітичних прислівників належать:*

І.Б.	складні прислівники: <i>ніч у ніч, ніч-крізь-ніч, лоб до лоба</i>
А.Г.	–
О.П.	прислівникові сполучення, що зберігають зв'язок з частинами мови: <i>в цілому, на відшвибі</i>
В.Г.	–

І.Ю.	прислівникові сполучення: <i>в гості, до обіду, до ноги, до ладу, з-за кордону, через силу</i>
І.В.	аналітичні прислівники: <i>з будинку, в гараж, під лісом, з-поміж осоки, до фінішу</i>
С.Є.	–

Звичайно, світ не стоїть на місці й постійно змінюється. Вінтажний стиль ми спостерігаємо в переспівуванні народних пісень на нову мелодію та із сучасним аранжуванням, у нових постановках класичних українських п'єс, у зображенні Тараса Шевченка як *Людини-наука* чи *карпатського тритона* тощо – і це актуально, цікаво, сучасно, приваблює молодь; однак до такої модернізації досить обережно потрібно ставитися в рамках наукового та навчального процесів, оскільки це ланки одного ланцюга, і вони тісно пов'язані та взаємодіють між собою.

Висновки. Проблеми різних поглядів, гіпотез і навіть світоглядів стосуються практично всіх тем в усіх навчальних дисциплінах, і викладачі та студенти вирішують їх по-різному.

У зразковому варіанті викладач повинен зупинитися на всіх основних теоріях висвітлення певної теми, а вже потім виокремити найбільш науково обґрунтовану гіпотезу й зосередитися саме на її глибокому розкритті; однак тут виникає як мінімум два питання: 1) які та скільки теорій є основними і 2) яка теорія є базовою? Однак на практиці часто трапляється, що викладач однозначно подає науковий і навчальний матеріал, зважаючи на мізерну кількість часу та орієнтуючись на отримані ним у ЗВО знання (збережені конспекти) та матеріал шкільного підручника.

Що ж до студентського середовища, то тут ситуація неоднозначна. Частина студентів, які свідомо обрали фах учителя і планують працювати в школі, отримують знання на лекційних та практичних заняттях, додаткових індивідуальних консультаціях, опрацьовують актуальні наукові монографії та статті, цікавляться здобутками світового мовознавства – і відповідно сумлінно готують проекти, повідомлення, самостійні завдання тощо. Інша частина студентів, які сидять у шестирічній черзі за дипломом і не бажають працювати за фахом, у кращому разі перечитають конспект і пошукають інформацію в Інтернеті, незважаючи на те що вона може бути обмеженою та недостовірною.

Вирішення аспекту змістового наповнення навчального часу ми бачимо в кількох площинах. Насамперед повинні бути створені мобільні практичні рекомендації для викладачів щодо вибору інноваційного, збалансованого і прогресивного наукового матеріалу, який відповідає сучасним вимогам, світовим тенденціям і буде надалі практично застосований у професійній діяльності випускників. Важливо, щоб для вивчення фахових дисциплін було виділено достатню кількість навчальних годин, які сьогодні розпорошені на десятки основних та допоміжних дисциплін. Також на рівні університетів мали б відбуватися систематичні тренінги (семінари, вебінари), майстер-класи, індивідуальні та групові консультації, курси англійської мови для викладачів (віком за +), щоб вони мали можливість долучитися до сучасних світових наукових досягнень.

Отже, на нашу думку, надзвичайно ефективним чинником, який спонукав би до результативної праці викладача і студента, було б чесне тестування після закінчення певного навчального курсу з подальшими кадровими та організаційними висновками щодо обох сторін; однак без вирішення зазначених вище проблем такий контроль буде необ'єктивним і формальним. Можливе й інше вирішення цієї проблеми – це відсутність будь-якого контролю знань і навичок, проте в такому випадку доводиться покладатися лише на самосвідомість учасників освітнього процесу, які розуміють, що розвиток навичок і наявність компетенцій знадобляться їм надалі у навчальному, професійному, суспільному і побутовому житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України "Про вищу освіту". – Режим доступу : https://gazeta.ua/articles/life/_rozpovili-yakoju-maye-buti-osvita-majbutnogo.
2. Бабак С. Якою має бути освіта майбутнього / С. І. Бабак // Країна. – 2019. – № 9. – С. 11–12.
3. Єрмоленко С. Українська мова : [підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл.] / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова, М. Г. Жук. – К. : Грамота, 2016. – 272 с.
4. Українська мова. Правопис. Практичний довідник // укладач З. І. Савчук. – Чернігів : КММЕДІА, 2015. – 2015. – 192 с.
5. Навчальна програма з сучасної української літературної мови // укладачі : В. В. Власенко, Г. І. Гримашевич. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2003. – 30 с.
6. Добролюба Г. Сучасна українська літературна мова. Морфологія : курс лекцій / Г. М. Добролюба. – Житомир: Вид-тво ЖДУ ім. І. Франка, 2018. – 153 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" [The Law of Ukraine "On Higher Education"]. – Rezhym dostupu : https://gazeta.ua/articles/life/_rozpovili-yakoju-maye-buti-osvita-majbutnogo.
2. Babak S. Yakoju maie buty osvita maibutniogo [What Should Be the Education of the Future] / S. I. Babak // Kraina [Country]. – 2019. – № 9. – S. 11–12.
3. S. Yermolenko Ukrain'ska mova [Ukrainian Language] : [pidruchnyk dlia 7 clasu] / S. Ya. Yermolenko, V. T. Sychova, M. G. Zhuk. – K. : Gramota, 2016. – 272 s.

4. Ukrains'ka mova. Pravopys. Practychnyi dovidnyk [Ukrainian language. The Speller. Practical Directory] // ukladach Z. I. Savchuk. – Chernigiv : KMMEDIA, 2015. – 192 s.
5. Navchal'na programa z suchasnoi ukrains'koi literaturnoi movy [Curriculum on Contemporary Ukrainian Literary Language] // ukladachi V. V. Vlasenko, H. I. Hrymashevych. – Zhytomir : Vydavnytvo ZhDU im. I. Franka, 2003. – 30 s.
6. Dobrolyozha H. Suchasna ukraiinska literaturna mova. Morfologija [Contemporary Ukrainian Literary Language. Morphology] : kurs leksii / H. M. Dobrolyozha. – Zhytomir : Vydavnytvo ZhDU im. I. Franka, 2018. – 153 s.

Доброльоза Г. М. Выбор преподавателем научного вектора обучающей языковой дисциплины как одна из проблем высшей школы.

В статье обозначено современное законодательное образовательное поле относительно среднего и высшего образования в Украине; выяснено преимущества новых законов и концепций для учителя и преподавателя. В статье обосновано мысль о том, что главное для педагога – научить ученика / студента учиться, приобретать компетенции, которые понадобятся в профессиональной жизни. Также автор рассматривает проблему неоднозначного толкования научного материала в учебниках и пособиях для ВУЗов, обращает внимание на проблемы преподавания учебного материала в современных условиях и пытается найти пути решения этого вопроса в соответствии с потребностями сегодняшнего рынка образовательных услуг.

Ключевые слова: образование, компетенции, навыки, знания, содержание обучения.

Dobrolyozha G. M. Teacher's Choosing of the Scientific Vector of the Educational Linguistic Discipline as One of the Problems of a Higher School.

The article outlines the modern legislative educational field in relation to general secondary and higher education in Ukraine; the advantages of new laws and concepts for the student and the teacher are clarified. Such a complete closed cycle of legislative acts will enable the formation of key competences of students; prepare them for active adult life in modern conditions.

The article substantiates the idea that the main thing for the teacher is not to fill student and student with the sum of knowledge, but to teach learn, to acquire the skills and competences that will be needed in the future in professional life. The author focuses on the importance of the concept of academic freedom of the student and teacher. It is in the aspect of academic freedom that the problem of ambiguous interpretation of scientific material in Ukrainian language textbooks and manuals for institutions of higher education and secondary schools is considered. The author also draws attention to the lack of training hours, the lack of a proper modern material base, unwillingness of students to study, as well as those factors that do not allow the teacher to grow professionally – lack of knowledge of English language teachers, the lack of modern centers of professional development aimed at the outcome, the lack of a unified the scale of the requirements for the results of academic work with students. Considering the problems of higher education, the author tries to find solutions to the needs of today's educational services market.

Key words: education, competences, skills, knowledge, content of training.